

[Обратно към статията](#)

Ниското образование може да доведе до социални взривове

Неграмотността заплашва с напрежение между централните градове и периферията

От Петя Кабакчиева

6 март 2012

Петя Кабакчиева е завършила социология във Философския факултет на СУ "Св. Климент Охридски" (1979). Доктор по социология от СУ "Св. Климент Охридски" (1999).

Преподавател по социология в СУ "Св. Климент Охридски" (от 1987 г.). Председател на Управителния съвет на Институт "Отворено общество" – София (от 2006 г.).

Член е на Европейската асоциация по социология; заместник-председател на Българската асоциация по социология; председател на Асоциацията за социални изследвания.

Оказва се, че българското училище не преодолява вече сложили се социални неравенства, а ги задълбочава.

На пръв поглед сферата на образованието не крие сериозни рискове, които да доведат до разпад на обществото ни, до драматична криза във функционирането му. Рисковете са там, където се пресичат негативни тенденции в различни сфери, тези пресечни точки акумулират напрежения, които могат да доведат до сериозно "разтърсване" на обществото ни. Ето защо ще се концентрирам върху качеството на образованието ни не само по себе си, а от гледна точка на други негативни тенденции, които сферата на образованието усилва, вместо да реши. Защото пресичането му със социални и регионални тенденции може да доведе до сериозен социален взрив.

Много изследователи посочват връзката между социален статус и образование – високият статус се възпроизвежда чрез образованието, ниският – също. Но една от значимите функции на масовата просвета е да преодолява или поне смекчава социалните неравенства. Уви, в България това не се случва. Образованието възпроизвежда и задълбочава социалните неравенства, от една страна, а от друга, невисокият социален статус на голяма част от българското население обуславя изключително ниски учебни резултати, които изключват повече от половината от подрастващите от конкурентоспособен пазар на труда.

Данните от международни сравнителни изследвания показват категоричната връзка социален статус – образователни достижения. Класациите според PISA (Програма за международно оценяване на учениците, проведено през 2009 г. в 65 страни и обхващащо близо половин милион 15-годишни ученици) отреждат на България 46-о място от 65-те страни и в трите оценявани области – четене, математика и природни науки; при среден резултат от 500 точки нашите резултати са 429 по четене, 428 - по математика, 439 - по природни науки. Проблемът не е в това, че сме на 46-о място, т.е. доста назад в класацията, а че нашите резултати са много под средните и твърде далеч от най-високите – първото място и в трите области се заема от Шанхай, Китай, съответно с 556 точки – четене, 600 – математика, и 575 – природни науки. Фактът, че няма значима разлика в постиженията на нашите ученици по трите предмета означава, че образованието ни като цяло е на доста ниско ниво.

Но най-тревожното е, че тези точки дават средния резултат за българските училища, които се характеризират с една от най-големите разлики, в сравнение с останалите държави, между училища с много добро образование и такива с крайно ниско. Изследването на гражданското образование не само показва сходни разлики, но се оказва, че там сме "първенци" от гледна точка на разликата между постиженията на учениците с висок социален статус и тези с нисък. При PISA тази разлика по четене е 369 точки, по природни науки - 344 точки, по математика 324 точки. Авторът на доклада, който представя резултатите от изследването, д-р Светла Петрова, отбелязва, че "разлика от 242 точки съответства на около 6-годишно обучение в училище".

Казано с други думи – имаме елитни училища и такива, които на практика забавят образователното развитие на децата с повече от 6 години! PISA включва 6 равнища на грамотност, учениците, които са на първо ниво и под него са под критичния минимум. Такива са: по четене 41 на сто от българските 15-годишни деца, по математика – 47 на сто, по природни науки – 38.5 на сто. При това става дума за деветокласници, т.е. за ученици, които са влезли в по-горен образователен етап – гимназиален. Тук не влизат всички, завършили основно образование и не продължили нататък, както и отпадналите по-рано от училище. Ако ги включим и тях, ще се окаже, че повече от половината български младежи на училищна възраст не покриват елементарни изисквания по грамотност по базови дисциплини! Това са преди всичко деца на бедни родители и ученици от малки населени места.

Колко се бедните в България? Различни изследвания дават различни данни. Като бедни в ICCS (Програма за международно оценяване на учениците, проведено през 2009 г. в 65 страни и обхващащо близо половин милион 15-годишни ученици) се самоопределят 37 на сто от изследваните ученици и те са с най-ниските резултати. Изследване на ИОО съвместно със Световна банка от 2011 г. твърди, че 21 на сто живеят под линията на бедност, а около 60 на сто едва свързват двата края. Това означава, че 21 на сто, ако връзката статус – образование не се разкъса, няма да бъдат със сигурност добре образовани, а останалите 60 на сто са под въпрос. Бедността доминира в селските региони, но заплахата тегне и над градовете, особено по-малките.

Защо тези данни могат да доведат до сериозен социален риск? Оказва се, че българското училище не преодолява вече сложили се социални неравенства, а ги задълбочава. В епохата на бързо развитие на интернет технологиите, на "общество, основано на

знанието", около 50 на сто от подрастващите ще са неконкурентоспособни на пазара на труда и биха били годни само за нискоквалифицирана работа, с ниски доходи или безработни. Това няма как да не повлияе на структурата на икономиката ни и ни обрича, ако тенденцията продължи, да бъдем нискотехнологична бедна държава.

Второ, има реална опасност страната да се разцепи на център/центрове и периферия, като в центъра/центровете ще са съсредоточени всички висококвалифицирани професии, а периферията ще потъва в бедност и безработица. Не е ясно до какви последици и конфликти ще доведе това.

Трето, ако 50% от бъдещото население на България няма елементарна грамотност по международни стандарти и допуснем, че ще е ангажирано в нискоквалифицирани дейности или безработно, т.е. бедно, това ще има и преки последици върху политическата ситуация в България – това ще са хора, чиито гласове могат лесно да бъдат купувани, могат лесно да бъдат омайвани от популистки лидери и ще бъдат ксенофоби, ако проблемът с работната ръка се решава чрез внасяне отвън на квалифицирани специалисти. И най-малкият проблем би бил тяхната лява ориентация - защото те ще настояват за социална държава, с високи социални разходи – както за различни видове социални помощи, така и покриваща изцяло разходите за образование и здравеопазване например.

Проблемът е в дисбаланса приходи – разходи: в държавата ще влизат по-малко приходи, но тя трябва да отделя все по нарастващи суми за обществени разходи. Този дисбаланс, ако се върви по гръцки модел, ще доведе до фалит на държавата, а ако се върви към рестриктивна финансова политика, ще се задълбочават социалните неравенства, както и описаният по-горе омагьосан кръг, и ще се стигне до постоянен режим на потенциални остри социални конфликти. И не само между бедни и богати, но и между център и периферия, между националисти и малцинства, между големи ксенофобски коалиции срещу работещи тук чужденци.

Може да се предположи, че ако има безработица, тези хора ще емигрират. Но данните от миграционните изследвания показват, че и нискоквалифицираната работа навън се заема от хора поне със средно образование. Така че едва ли ще могат да се устроят в чужбина, а и едва ли ще бъдат желани. А веднъж отишли навън и върнали се пак без перспектива, ще се включат с още по-голям гняв в описания по-горе цикъл.

А какво се случва с малкия образован елит от средните училища? Тези младежи или отиват директно да следват навън – така твърдят интервюирани от нас учители от елитни гимназии; или след като завършат тук, заминават в чужбина. БЛС излезе наскоро с данни за бързото напускане на лекари и медицински сестри. Този процес оголва на свой ред висококвалифицираните сектори на икономиката и публичните услуги.

Тъй като самата дефиниция за рисковете съдържа възможността да се овладеят през политики, описаните негативни тенденции могат да се предотвратят. Това предполага обаче обвързване на образователни, регионални и социални политики.

